

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІНГВОДИДАКТИКА:

теорія і практика навчання мови
в закладах освіти

ЗМІСТ

Передмова	5
ЛІНГВОДИДАКТИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ	7
ГНУЧКІ НАВИЧКИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ	
Маленко Олена	8
ЛІНГВОКРАЄЗНАВСТВО ЯК ОСВІТНІЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАСВОЄННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Й КУЛЬТУРИ (НА ЗРАЗКАХ КУЛЬТУРНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ)	
Петрова Озель Лілія	34
НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	65
НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЄКТ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНА МОДЕЛЬ ВИВЧЕННЯ ПРОСТОГО НЕПОВНОГО РЕЧЕННЯ (ТЕКСТОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД)	
Гусенко Крістіна	66
ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ В УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	
Марцин Світлана, Овдієнко Альона	93
ВИКОРИСТАННЯ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ПРАВОПИСНОЇ ТА ГРАМАТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ УЧНІВ 6 КЛАСУ (НА ПРИКЛАДІ АНТРОПОНІМІКОНУ ТВОРІВ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)	
Нестеренко Наталя	124

**ВИКОРИСТАННЯ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ
ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ПРАВОПИСНОЇ ТА ГРАМАТИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ УЧНІВ 6 КЛАСУ
(НА ПРИКЛАДІ АНТРОПОНІМІКОНУ
ТВОРІВ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)**

Наталя Нестеренко

Культура мовлення як складник загальної культури освіченої особистості є одним із найважливіших показників соціалізації індивіда. Процес опанування мови та її культури пов'язаний зі здобуттям навичок правильно розмовляти й писати, точно висловлювати свою думку, активно використовувати мовні знання, грамотно застосовувати їх. Досконале володіння мовою стає важливим компонентом загальної культури особистості, сприяє грамотній підготовці фахівців у різних сферах. Творче використання засобів мовлення повною мірою виявляє комунікативні обдарування людини, сприяє її самовираженню.

Теоретичні основи культури мовлення як науки вивчали, розробляли та досліджували такі вчені: Н. Бабич, І. Білодід, Л. Булаховський, І. Вихованець, М. Жовтобрюх, М. Ілляш, А. Коваль, М. Пилинський, О. Пономарів, В. Русанівський, Л. Сулима та ін. Сучасні науковці (С. Бирик, К. Городенська, С. Єрмоленко, Т. Коць, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Сербенська, М. Степаненко та ін.) продовжують досліджувати актуальні питання культури мови з огляду на динаміку процесів мовного вноормування.

***Поняття «культура мови» й «культура мовлення»
в науковому висвітленні***

Деякі науковці розмежовують поняття *культура мови* й *культура мовлення*. Зокрема Н. Бабич, О. Біляев більше послуговувалися поняттям *культура мовлення*, зіставивши культуру мови й культуру мовлення як мову та мовлення, як загальне та конкретне. Так, Н. Бабич зазначає, що *культура мови* — це «ступінь розвитку і багатства лексики та синтаксису, витонченість його семантики, різноманіття

і гнучкість інтонації», а *культура мовлення* — це «сукупність і система комунікативних якостей мовлення», тобто багатство української мови, що виявляється в процесі говоріння» [Бабич 2002].

М. Пентилюк також розмежовує поняття *культури мови* як науки, що «вивчає нормативність мови, її відповідність тим вимогам, які ставляться перед мовою в суспільстві, та *культури мовлення* як досконалого володіння мовою та її нормами в процесі мовленнєвої діяльності людини» [Пентилюк 1994, с. 4]. Т. Окуневич, ознайомившись із вітчизняними та зарубіжними науковими працями, дослідивши питання культури мови й мовлення, дійшла висновків про те, що «*культура мови* — це самостійна лінгвістична дисципліна, яка вивчає стан і статус норм сучасної української літературної мови та рівні лінгвістичної компетенції її носіїв, а *культура мовлення* — це досконале володіння мовою, її нормами, уміння правильно, точно, виразно передати свої думки засобами мови [Окуневич 2013, с. 239].

Ми поділяємо думку Л. Мацько, що *культура мови* — це мовознавча наука, яка «на основі даних лексики, фонетики, граматики та стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови й оцінювання мовних одиниць і явищ, виробляє механізми нормування й кодифікації (уведення в словники й у мовну практику) [Мацько 2007, с. 6]; а *культура мовлення* — це лінгводидактична наука, «яка вивчає стан і статус (критерії, типологію) норм сучасної української мови в конкретну епоху та рівень лінгвістичної компетентності сучасних мовців, соціальний та особистісний аспекти їхньої культуромовної діяльності. Культура мови не залежить від конкретного звичайного мовця, а культура мовлення є свідченням особистісного рівня кожної особистості, того, яку вона створює навколо себе вербальну комунікативну ситуацію, мовну ауру, що формує мовний смак чи несмак» [Мацько 2007, с. 7]. Мовознавиця пов'язує культуру мови з мовними компетентностями, тобто системними знаннями про мову як засобом вираження думок і почуттів людини, з практичними навичками володіння культурою мови. Це реалізується насамперед через «дотримання в усних і письмових висловлюваннях орфоепічних, орфографічних, лексичних, морфологічних, стилістичних, пунктуаційних норм, користування лінгвістичними словниками; вироблення мовного смаку шляхом розширення філо-

логічного кругозору, уміння використовувати набуті знання при роботі з мовним матеріалом» [Мацько 2008, с. 6].

Мовною нормою, вважає М. Пентилюк, може бути «будь-яке мовне явище — звук, сполучення звуків, морфема, значення слова чи фразеологізму, форма слова, словосполучення і речення, — що сприймається як зразок». На основі цього науковиця виокремлює такі норми української літературної мови: орфоепічні, лексичні, граматичні, стилістичні, орфографічні та пунктуаційні» [Пентилюк 2011, с. 15–16].

Формування культури мовлення особистості — одна з актуальних проблем сьогодення, не лише філологічна, а й соціальна, оскільки певним чином пов'язана з різними видами комунікації в сучасному світі. У наш час школа є чи не єдиним центром впливу на культуру мовлення учнів, адже суспільство разом із новітніми медіа подекуди діють у зворотному напрямі. Уроки української мови мають формувати в учнів сукупність уявлень про досконалу мову, тобто мовний естетичний ідеал, який є критерієм естетичного смаку й реалізується у вигляді вимог до зразкової мови. Естетичне ставлення до мови формують такими властивостями літературної мови, як багатство засобів вираження, його звучність і мелодійність, експресивність одиниць мови, доречність уживання мовних засобів у різних стилях мови. Завдання вчителя при цьому — керувати процесами формування культури мовлення учнів, ідучи від простого до складного: створювати ситуації, що сприяють мовленнєвій активності школяра, розвивають його уяву, асоціативне мислення, здатність розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися.

Відповідно до модельної навчальної програми «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Пліванчук К. В., Попова Т. Д.), рекомендованої Міністерством освіти і науки України (наказ МОН України від 12.07.2021 № 795), урок української мови на сучасному етапі мусить мати мовленнєву спрямованість, на ньому мають удосконалюватися всі види мовленнєвої діяльності [Модельна навчальна програма 2021, с. 4].

Робота над формуванням культури мовлення школярів має відповідати таким основним дидактичним вимогам:

- урахування вікових особливостей учня;
- поступове ускладнення навчальних завдань;
- опора на текстову основу;
- розвиток різних видів пам'яті;
- урахування морального рівня вихованості.

Згідно із цією програмою в 6 класі вивчають іменні частини мови, зокрема іменник, що представлено такими темами: «Іменник як частина мови», «Рід, число, відмінки та відміни іменників», «Іменники конкретні й абстрактні, загальні і власні, назви істот і неістот (повторення й поглиблення)», «Велика буква та лапки у власних назвах» [Модельна навчальна програма].

Текстоцентричний підхід у формуванні правописної та граматичної культури мовлення учнів

Культура мовлення учнів виробляється не стільки засвоєнням теоретичних відомостей, скільки систематичною практикою. Вправи й завдання для підвищення мовленнєвої вправності учнів спрямовані на попередження порушень норм українського літературного мовлення. Для оволодіння орфографічною, граматичною вправністю нами було розроблено комплекс вправ на основі *текстоцентричного підходу*.

На думку С. Марцин, текстоцентричний підхід — «це комунікативно-функціональний підхід, який покладено в основу навчання рідної мови, що вважає пріоритетним розвиток умінь і навичок мовленнєвої діяльності, а робота над мовною теорією, формування знань і вмінь з мови підпорядковуються інтересам розвитку мовлення» [Марцин 2019]. Для вчителя текст постає засобом формування системи цінностей, комунікативної, мовної та соціокультурної компетентності учня, а для самого учня текст — це джерело інформації, об'єкт розуміння й вивчення [Горошкіна 2010, с. 4].

Текстоцентричний підхід дозволяє реалізувати всі завдання навчання в їхньому комплексі, а саме:

- формування вмінь і навичок точно, доречно, виразно висловлювати свої думки, дотримуючись правил побудови висловлювань;
- переконувати слухачів у правильності своїх міркувань;

- удосконалення умінь обговорювати різні моделі висловлювань, визначати їхні позитивні сторони та недоліки;
- розвиток культури ведення дискусій, полеміки, диспутів, дотримуючись правил спілкування та культури мовлення;
- формування мовленнєвої компетентності в єдності усного й писемного мовлення [Пентилюк 2011, с. 100].

Виконанню цих завдань допоможуть такі форми роботи з текстом:

- навчальне, аналітичне читання текстів з конструюванням запитань до тексту;
- виразне читання віршів, текстів різних жанрів;
- проникнення в авторський задум тексту через аналіз ключових слів, що розкривають головну ідею тексту;
- добір заголовка до тексту, критичне осмислення, обговорення;
- формування лексикографічної культури за допомогою роботи зі словниками різних типів (тлумачним, орфографічним, орфоепічним, синонімів, антонімів, паронімів, омонімів тощо);
- вправи з техніки мовлення, виразного читання художніх текстів, виголошення власних промов залежно від ситуації мовлення;
- стисле усне повідомлення про прочитаний у підручнику (газеті, журналі, методичному посібнику) матеріал із його оцінкою;
- розповідь про прочитану книгу, переглянутий спектакль, відвідану виставку, екскурсію, переглянуту (прослухану) передачу;
- повідомлення із власного життєвого досвіду відповідно до різних ситуацій (побутового, громадського) життя;
- написання листів, заміток до газети, на радіо, телебачення, вебсайти з актуальних проблем життя учнів, з проблем культури, навчання, відпочинку тощо [Пентилюк 2011, с. 102].

У результаті такої комплексної роботи з текстом, через «взаємозв'язок навчальних дисциплін на засадах міжпредметної коор-

динації за допомогою української мови в учнів формується цілісна картина сприймання» [Марцин 2019, с. 90].

Методичний аспект використання текстів на уроках мови ґрунтується на розумінні тексту як мети, засобу оволодіння мовою й мовленням. Робота з текстом дає можливість краще вирішувати проблеми внутрішньопредметних зв'язків, показувати функціонування в мовленні мовних одиниць усіх рівнів, проводити спостереження за відповідними мовними явищами, реалізовувати мовний, мовленнєвий, соціокультурний та діяльнісний (стратегічний) компоненти нового змісту навчання української мови

Текстоцентричний підхід передбачає осмислення тексту як продукту мовленнєвої діяльності. У його основі — єдність мовної, мовленнєвої та правописної компетентностей. *Правописна компетентність* передбачає засвоєння й застосування орфографічних та пунктуаційних норм і сформованість на їхній основі таких основних умінь:

- знаходити орфограми, відрізнити їх від неорфограм; знаходити пунктограми в простому та складному реченнях (у межах вивченого матеріалу);
- розпізнавати орфограми й пунктограми з-поміж інших; розрізнити їхні види;
- з'ясувати правомірність уживання орфограм і пунктограм;
- застосовувати орфографічні та пунктуаційні правила;
- грамотно писати слова з вивченими орфограмами; правильно ставити розділові знаки в простому та складному реченнях (у межах вивченого матеріалу);
- знаходити й виправляти орфографічні та пунктуаційні помилки на вивчені правила [Бондаренко 2017, с. 8].

Методика оволодіння орфографією передбачає періодичну корекцію учнівської вправності через систему послідовно виконуваних дій: спостереження й аналіз лексеми з неправильно вжитою орфограмою; зіставлення з нормативним написанням літературної мови; виконання аналітичних вправ для запобігання правописних відхилень; виконання орфографічного розбору; конструювання слів за поданими моделями; утворення граматичних форм; творчі

вправи, що передбачають складання зв'язних текстів; вправи на редагування, вправи на переклади; диктанти.

Окрім орфографічної, робота з текстом сприяє розвиткові *граматичної компетентності* учнів, що реалізується в засвоєнні словотвірних, морфологічних і синтаксичних норм. *Грамматична компетентність* — це вміння грамотно будувати словосполучення й речення, правильно використовувати й узгоджувати часи, а також знання частин мови й того, як будуються речення різних типів [Федоренко]. Серед характерних особливостей граматичної компетентності виокремлюють такі:

- здатність розуміти й виражати значення, продукуючи й розпізнаючи правильно оформлені, згідно з цими принципами, фрази й речення (що є протилежним заучуванню та відтворенню їхніх стійких формул);
- неусвідомлене вживання граматичних форм рідної мови, згідно із законами й нормами граматики (рід, число, відмінки тощо);
- чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних форм;
- внутрішнє невербалізоване знання граматичної системи мови, знання морфологічної й синтаксичної системи мови (типології форм), а також набору правил [Федоренко].

Отже, низка вправ має бути спрямована на вдосконалення правописної та граматичної компетентностей.

Практична робота з текстом у формуванні культури мовлення учнів

Вправа 1. Прочитайте текст; підкресліть іменники; визначте, до якої групи вони належать: конкретні, абстрактні; загальні, власні; назви істот чи неістот. Чому ви так вирішили? Чим відрізняється правопис загальних і власних назв? У своїх відповідях дотримуйтеся культури мовлення.

Опісля був дід Родим. Власне, й не сам дід, а його руки, дві безмежно широкі теплі лопати, які вигорнули маля з чорноти безнадійного шляху, а потім дивно торкалися голови Сивоока, до настовбурчено-

го, жорсткого, мов на спині у вовка, волосся, |і від того незвичного доторку плач перейшов у схлипування, а там і зовсім ущух і зник. Велетенський чоловік з побитим крутою сивизною диким заростом на голові й на обличчі, прикритий спереду шкурою тура, зачепленою грубим ременем за схожу на стовбур старого дуба шию, чаклував над полум'ям (П. Загребельний «Диво»).

Вправа 2. Прочитайте текст, знайдіть у ньому власні назви, поясніть їхнє написання. Дайте усну відповідь на такі питання: чи здивували вас давні імена українців? що вони означали? чи можемо ми обійтися в житті без імен? У своїх відповідях дотримуйтеся культури мовлення.

Родим не казав Сивоокові ніколи нічого, не пояснював, що діється в полум'ї і на глині. Не почув з його уст малий назви жодного бога, але незабаром знав уже всіх, вловивши то раз, то вдруге з уст заброд-купців, які торгувалися з Родимом за його посуд і за його богів, і вже знав, що отой чотирилиций, скупчений у мудрості своїх чотирьох ликів, повернутих на всі чотири сторони світу, — Світовид, а той гнівливий, іскряно-жовтий — то бог блискавиць Перун, а зелений, мов причаєність лісових гущавин, — пастуший покровитель Велес, а той надутий, мов курка, широконоздрий, з жадібними очима — то Сварог, верховний бог неба і світу; найліпший же для Сивоока видавався Ярило, господар усього плодючого й родючого, щедрий, всемогутній мідяноголий бог, завітчаний таким веселим зелом, яке нікому й не снилося. Сивоок довго не міг збагнути, чому найближче до серця йому саме цей бог, і тільки згодом, якось випадком, підгледівши, як Родим з особливою старанністю чаклує над новим Ярилом, побачив: дід дає богові своє обличчя! (П. Загребельний «Диво»).

Вправа 3. Прочитайте текст. Підкресліть велику чи малу літеру в словах, словосполученнях. Назвіть іменники — власні й загальні назви в тексті. Чому ви так вирішили? У своїх відповідях дотримуйтеся культури мовлення.

(К, к)иїв зустрів нас і на (П, п)очайні, і на (Б, б)оричевім (У, уз) возі, і на (В, в)алах. (К, к)нязь (В, в)олодимир їхав на вороному коні під багряним чепраком, у багряних (І, і)мператорських ношах виплива-

ла на (К, к)иївську (Г, г)ору нова наша (К, к)нягиня (А, а)нна, виставляючи проти лагідного сонця засмагле нещадиме лице і шию, а за (К, к)нязем і (К, к)нягинею виступала не (Д, д)ружина в залізі й доблесті, а сунулася золота щільна хмара (І, і)ереїв (Ц, ц)аргородських і (К, к)орсунських, приголомшуючи прості душі (К, к)иян пишнотою одянь, неземним вогнем у поглядах, густим гудінням незбагненних повільних молитов (П. Загребельний «Тисячолітній Миколай»).

Вправа 4. Прочитайте текст. Знайдіть у ньому власні назви. Які види власних назв трапляються в тексті? Які з них вам відомі, а яких ви не знаєте? У своїх відповідях дотримуйтеся культури мовлення.

У 1240 році Київ був знесений з лиця землі Батием. Завалилася навіть Десятинна церква, у якій пробували знайти свій останній рятунок від татарської орди старі, жінки і діти. І тільки Софія, сплюндрована, обдерта зсередини, вціліла, стояла над пожарищем, над попелом і руйновищем, і підносила Богоматір свої руки в молінні за Київ на стіні, поставленій древнім будівничим так міцно, що не взяли її татарські пороки.

Стояв собор і при князеві литовському Гедиміні, що зайняв Київ через вісімдесят літ після Батия, і при татарському ханові Едигею, який грабував Софію вже в 1416 році, не зачепила його й пожежа Києва, що її полишив по собі кримський хан Менглі-Гірей 1482 року. <...> Владика Молдавський Петро Могила, що через шість років після уніатів став київським митрополитом, був першим, хто відбудував і зміцнив собор, перед тим століттями плюндрований і знищений (П. Загребельний «Диво»).

Вправа 5. Прочитайте текст. Знайдіть власні назви, згрупуйте їх за ознаками: власне ім'я, географічна назва, назви пам'яток архітектури, назви ікон; поясніть їхнє написання. У своїх відповідях дотримуйтеся культури мовлення.

І сам Константинополь наповнений був чудесами, перед якими буденне життя людське вважалося нічим. У монастирі Спаса зберігалася чаша з білого каменю, у якій буцімто Ісус перетворив воду на вино. Щовівторка носили по городу ікону Богородиці, написану ніби самим евангелістом Лукою. Можна було побачити сокиру, якою Ной збудував свій ковчег. У монастирі Продром лежало волосся Богоро-

диці. *А ще стояла там Софія — нерукотворний храм, найбільший і найпрекрасніший у світі, творіння, може, й не людських рук, а божественних, бо імператор Юстиніан, при якому споруджено святиню, похований у саркофагові з зеленого мармуру ієропільського, за життя визнаний був не тільки імператором і першосвященником, а самим богом (П. Загребельний «Диво»).*

Вправа 6. Складіть допис до вебсайту школи про екскурсію онлайн до Канівського музею Тараса Шевченка, використовуючи іменники — власні назви: імена, прізвища однокласників, географічні назви, назви закладів культури, назви творів мистецтва. У своїх дописах дотримуйтеся правописної культури мовлення.

Вправа 7. Прочитайте текст. Про який період в історії України в ньому йдеться? Які власні назви можуть засвідчити, що текст має історичне спрямування? У своїх відповідях дотримуйтеся культури мовлення.

Діяв тоді Володимир швидко й хитро. Найстаршому синові од Рогніди Ізяславу, який мав би право сісти на батьків стіл у Києві, подарував Полоцьк, мовби для того, щоб задобрити Рогніду, насправді ж — відібрав в Ізяслава всі сподівання на повернення до Києва, бо Полоцьк було проголошено князівством самостійним, незалежним од влади великого князя. Іншим синам своїм Володимир нагадував невтомно, що є вони лиш його послушні люди, і, щоб виказати свою необмежену владу над ними, роздавав їм уділи без видимого ладу, з простої примхи. Другого по Ізяславу — Мстислава загнав аж у Тмутаракань, тоді як несправжнього сина від Ярополкової грекині, Святополка, посадив у близькому від Києва Турові: хоч Ярослав був син від Рогніди, а Святослав од Мальфреді-чехині, та не Ярослава послав батько в близькі Древа, а Святослава, Ярослава ж, видно злякавшись його книжної мудрості, загнав аж у Ростово-Суздальську землю, за ліси й за ріки, між чудь і мерю, між бродників, які втікали з усіх князівств, ховаючись од бояр, од переступів і лихої долі (П. Загребельний «Диво»).

Вправа 8. Продовжіть речення.

Мене звати ...

*Наша родина має прізвище ... .
Предки моєї сім'ї походять зі ... .
Разом із батьками я мешкаю за адресою: ... .
Я навчаюся в ... школі.
Мій улюблений письменник ... , який написав твір ... .*

Вправа 9. Складіть власний родовід із додержанням правил написання чоловічих та жіночих імен та імен по батькові. В укладанні родоводу дотримуйтеся правописної культури мовлення.

Вправа 10. Прочитайте текст. Випишіть іменники на позначення істот. Поставте їх у форму кличного відмінка.

Монастир заснував покійний великий князь Мстислав, син Мономаха від Гіти, дочки англійського короля. Уже сам Мстислав мав у своїй крові задосить північної суворості, а ще до того одружений був з дочкою свейського конунга Христиною, — отож, мабуть, і заклалися ці будівництва відповідно до узвичаєнь князя та княгині, вишукувався десь сірий важкий камінь, ламався й переправлявся по ріках до Києва, щоб лягти отут, у стіни церкви; згодом мала упокоїтися тут навіки друга жона Мстиславова, яка тим часом ще жила на княжому дворі з синами своїми Володимиром та Михалком, але ніхто не гадав, що неприступна ся обитель стане місцем смертовбивства, надто ж княжого.

Здавалося б, чоловік, захований за цей камінь, за ці запори важкі, може назавжди відкинути турботи про власну безпеку від загрози ззовні. Насправді ж вийшло так, що камінь цей не порятував князя Ігоря, а мовби позбавив його змоги порятуватися, ухилитися від загрози, втекти від нападників (П. Загребельний «Смерть у Києві»).

Вправа 11. Прочитайте текст. Знайдіть у тексті іменники у формі кличного відмінка. Які джерела походження українських прізвищ? Чи знаєте ви, що означає ваше прізвище? У своїх відповідях дотримуйтеся культури мовлення.

А за два дні до Отави додому прибився Бузина. Ще в коридорі він влип очима в розвішані на високих, помальованих начорно стінах ікони, у захваті вибухнув:

— Товаришу професоре, я схиляюся перед вами!

— У нас збігаються смаки, колего. Чи не тому, що наші прізвища мають у собі якусь спільноту. Вони — рослинного походження.

— Справді, — зрадів Бузина. — А от у нас у класі, коли я вчився в школі, було повно прізвищ тваринного походження. Коровченко, Бугаєнко, Заець, Вовк, Бик.

— Очевидно, все-таки рослинного походження — найдавніші, — висловив припущення професор.

— А так, товаришу Гордію, — згодився Бузина, — а вже тваринного — це друга черга.

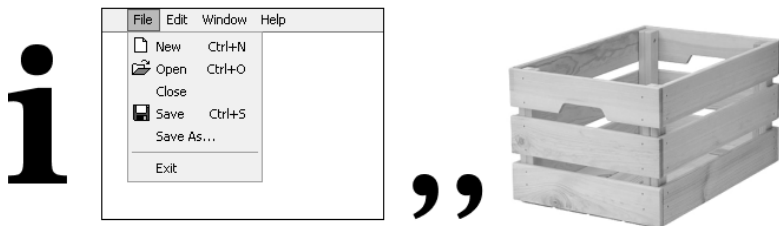
— І вже тільки потому маємо прізвища, похідні від професій: гончар, швець, стельмах, міняйло, кравець, коваль, луній, орач. Між іншим, за цим принципом надавано згодом повторні імена християнським святим. Ілля-громовець або пустельник, Микола-чудотворець, Симеон-стовпник (П. Загребельний «Диво»).

Вправа 12. Укладіть добірку українських пісень, у текстах яких є власні назви, іменники в кличному відмінку, незмінювані іменники.

Вправа 13. Самодиктант. Напишіть власні й загальні назви, розкриваючи дужки. Візьміть власні назви, де потрібно, у лапки.

(С, с)офія (К, к)іївська, (Р, р)оман (Д, д)иво, (К, к)нязь (Я, я)рослав (М, м)удрий), (К, к)іївська (Р, р)уть, (Б, б)ог (П, п)ерун, (С, с)вятий (М, м)иколай, (Б, б)оричів (У, у)звіз, (Р, р)ічка (П, п)очайна, (К, к)анівський (М, м)узей (Т, т)араса (Ш, ш)евченка.

Рефлексія: Розгадайте ребус:

Вправа 14 (завдання додому).

1) Перегляньте вдома експрес-урок О. Авраменка «Як правильно звернутися до незнайомої людини?» за покликанням: <https://www.youtube.com/watch?v=psYRauAmxY0>

На основі отриманої інформації складіть діалог «Зупинка громадського транспорту» з використанням іменників — власних назв істот у кличному відмінку. У своїх відповідях дотримуйтеся граматичної культури мовлення.

2) Випишіть тлумачення слов'янських імен за словником Павла Чучки «Слов'янські особові імена : історико-етимологічний словник» (Ужгород, 2011) Покликання: https://chtyvo.org.ua/authors/Chuchka_Pavlo/Slovianski_osobovi_imena_ukraintsiv_istoryko-etymolohichnyi_slovnyk/

Будило, Ізяслав, Забава, Любава, Мстислав, Святополк, Родим, Ягода, Ярослав, Ярополк.

Які із цих імен трапляються в наш час?

Методичний коментар

Запропоновані вправи спрямовані на розпізнавання та групування іменниками за певними ознаками: конкретні, абстрактні, загальні, власні назви, істоти чи неістоти; доповнення речень іменниками в правильній граматичній формі; розв'язання ситуаційних завдань, пов'язаних із уживанням іменників. Комплексно виконання цих вправ сприяє розвитку правописної та граматичної культури мовлення учнів 6 класу (реалізація мовної та мовленнєвої змістових ліній). Мовна лінія — засвоєння в практичній діяльності орфографічних та граматичних правил; мовленнєва лінія — читання текстів із історичних романів П. Загребельного, відповіді на запитання за змістом прочитаного, складання речень із опорними словами (власними назвами), виголошення писемного висловлення, пов'язаного з конкретною ситуацією (повідомлення для шкільного вебсайту), складання переліку (плейлиста) українських пісень, складання й розігрування діалогу з іменниками в кличному відмінку.

Отже, підвищити культуру мовлення учнів на уроках української мови в 6 класі можна за допомогою комплексу вправ і завдань,

орієнтованих на попередження порушень орфографічних та граматичних норм сучасної української літературної мови в усному та писемному мовленні школярів. Тексти в цьому разі є не тільки джерелом навчального мовного матеріалу, але й засобом виховання розвиненої, творчої, національно свідомої особистості українського учня, який комунікативно виправдано вміє користуватися мовними засобами в усіх сферах суспільної діяльності. Антропонімikon, представлений в історичних романах П. Загребельного «Диво», «Смерть у Києві», «Тисячолітній Миколай», є репрезентантом історичної, соціокультурної, етнографічної інформації й формує в учнів усвідомлення потреби збереження та примноження культурних цінностей народу, зміцнення національної самосвідомості й самоідентифікації.

Список використаних джерел

1. Бабич Н. Практична стилістика і культура української мови: навч. посібник. Львів : Світ, 2003. 432 с.
2. Бондаренко Н. Формування правописної компетентності учнів 5–7 класів на уроках української мови : посібник. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. 112 с.
3. Горошкіна О. Сучасний урок української мови: від планування до проведення : метод. посібник. Харків, 2010. 111 с.
4. Марцин С. Текстocентричний підхід у вивченні української мови під час підготовки до ЗНО. 10–11 клас. *Вивчаємо українську мову і літературу*. 2019. № 19–21. С. 89–94.
5. Мацько Л., Кравець Л. Культура української фахової мови : навч. посібник. Київ : Академія, 2007. 360 с.
6. Мацько Л. Програмні засади навчання української мови учнів старшої школи (профіль — українська філологія). *Дивослово*. 2008. №2. С. 4–9.
7. Модельна навчальна програма НУШ «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти / О. Заболотний та ін. Київ, 2021. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-roetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/U>
8. Окуневич Т. Про культуру мови і мовлення студентів-філологів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологія. 2013. Вип. 40. С. 238–241.
9. Пентилюк М. Культура мови і стилістика : пробний підручник. Київ : Вежа, 1994. 240 с.

10. Пентилюк М. Тексточентричний аспект формування риторичних умінь і навичок. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. статей*. Київ : Ленвіт, 2011. С. 96–108.
11. Федорова З. До питання формування граматичної компетенції в середніх загальноосвітніх школах. *Матеріали Вісімнадцятої всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції*. Галузь: Методика викладання. URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/48-visimnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/413-do-pitannya-formuvannya-gramatichnoji-kompetentsiji-v-serednikh-zagalnoosvitnikh-shkolakh>.

Використані текстові джерелал

1. Загребельний П. Диво. Київ : Махаон-Україна, 2000. 576 с.
2. Загребельний П. Смерть у Києві. Харків : Фоліо, 2003. 605 с.
3. Загребельний П. Тисячолітній Миколай. Київ : Довіра, 1994. 636 с.
4. Чучка П. Слов'янські особові імена : історико-етимологічний словник. Ужгород : Ліра, 2011. 432 с.